

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Tėvynės varpai

2012-11-05

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Lietuvių poetai

AUTORIUS: Giedrius Genys

DATA: 2012-11

Tėvynės varpai

Giedrius Genys

Prie Maironio Vandos Zaborskaitės taku

Šiais metais Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas perėmė didžiąją dalį profesorės Vandos Zaborskaitės (1922–2010) rankraštinio palikimo ir gausią jos biblioteką (apie 1400 knygų). Įdomu tai, kad apie pusę knygų yra su dedikacijomis profesorei, o likusios pažymėtos V. Zaborskaitės inicialais. Rankraštinis profesorės palikimas taip pat labai gausus, todėl dar nėra iki galo sutvarkytas.

V. Zaborskaitės archyvas rodo jos skrupulingumą ir atsakingumą: daugelyje savo rankraščių ji užrašė tikslią datą, dažnai net nurodydama, kuriame leidinyje buvo spausdintas vienas ar kitas tekstas.

Popierius labai taupomas. Ne viename rankraštiniam lape yra priklijuota papildomų lapelių, kuriuose pasižymėta kokia nors pamiršta paminėti mintis ar užsirašytas cituojamas eilėraštis. Kai kurie lapai apkarpyti ir sujungti, iš dviejų su skirtingais tekstais lapų padarant vieną. Bene pusė rankraščių rašyti jau ant spausdinto popieriaus, kitoje lapo pusėje. Nelyginant Maironis, kuris nuolat taisė, perrašinėjo ir pildė „Pavasario balsus“, profesorė pakartotinai taisydavo straipsnius, ruošdama juos kitiems leidiniams. Dauguma jos tekstų buvo išspausdinti periodinėje spaudoje („Kultūros barai“, „Literatūra ir menas“, „Gimtasis žodis“ ir kt.), kiti vėliau pateko į knygas („Maironis“, 1968; „Literatūros mokslo įvadas“, 1978; „Tarp istorijos ir dabarties“, 2002).

V. Zaborskaitės archyve apstu tekstų, skirtų enciklopedijoms, čia saugoma nemažai straipsnių, kuriuose aptariami švietimo klausimai, atskirą grupę sudaro straipsniai apie teatrą. Šioji V. Zaborskaitės palikimo dalis padeda suvokti jos kaip

visuomenininkės ir pedagogės unikalumą, jos ypatingą vietą mūsų kultūros istorijoje. Kita, didžioji V. Zaborskaitės tekstų dalis liudija jos kaip literatūros istorikės ir tyrėjos autentiškumą. Į V. Zaborskaitės literatūros tyrinėjimų akiratį dažniausiai pakliūva Juozas Tumas-Vaižgantas, Vincas Mykolaitis-Putinas, Motiejus Valančius, Antanas Baranauskas, Simonas Daukantas, Kristijonas Donelaitis. Tačiau tekstų apie Maironį yra daugiausia. Net rašant kitomis temomis tekste nuolat šmėžuoja Maironio vardas. Pavyzdžiui, rašydama apie V. Mykolaitį-Putiną, jį vadina Maironio ipėdiniu (1), enciklopedijai pristatydama meninės raiškos priemonę – akrostichą (2), nepamiršta jo pailiuoti Maironio kūrybos pavyzdžiu, rašydama apie tėvynės meilę (3) Maironio eilėraščio citatą parenka kaip geriausią šio jausmo pavyzdį.

Šiame straipsnyje aptarsime V. Zaborskaitės archyvo dalį, susijusią su Maironio tyrinėjimais. Kad grįžti prie Maironio yra būtina ir kad eiti jo link galime V. Zaborskaitės išmintu taku, liudija ši citata iš profesorės rankraščio: „Dabar Maironis, tarsi atlikęs savo misiją – kovotojo ir vėliavnešio, – yra lyg ir pasitraukęs iš viešumos. Bet jis, tylumoje ir gelmėje, yra vienas iš tų didžiųjų, kurie formuoja mūsų kultūros pagrindus, jos dorovinių, visuomeninių ir estetinių vertybių orientyrus, mūsų jauseną ir pasaulio suvokimą“ (4).

Apžvelgiant profesorės paliktų rankraštnių tekstų apie Maironį visumą, nesunku pastebėti, kad didžioji jų dalis buvo rašyta jubiliejų proga, taip nuolat prisimenant ir plačiau visuomenei primenant Maironio reikšmę. Ne viename tekste profesorė cituoja V. Mykolaičio-Putino per šimtąsias Maironio gimimo metines išstartus žodžius: „Mes žinome daug didesnių poetų už Maironį, tačiau Maironis mums kažkas daugiau negu jie“ (5). Pirmasis V. Zaborskaitės rankraštyne saugomas Maironiui skirtas tekstas (6) irgi datuojamas 1962-aisiais, poeto jubiliejiniais metais. Tai straipsnis apie Maironio studijas Kijeve. Jame detalai aptariama Kijevo istorikų įtaka Maironio istorijos sampratai. Šio straipsnio detalumas liudija jau tuomet atsiskleidusį ypatingą V. Zaborskaitės dėmesį šiam klasikui. Po šešerių metų pertraukos – 1968 m. – pasirodo profesorės tyrimus apibendrinanti monografija „Maironis“ – nuo to laiko V. Zaborskaitė tampa autoritetingiausia Maironio tyrinėtoja. Šioje monografijoje yra ir skyrius apie Maironio studijas Kijevo universitete. Nemaža 1962 m. teksto dalis perspausdinta monografijoje, tačiau pirminiame straipsnyje yra paminėta faktų, kurie nepateko į knygą. Straipsnyje cituojant Kijevo istorikus V. Antonovičių ir N. Daškievičių, įrodoma jų įtaka vienam pirmųjų Maironio kūrinių – „Apsakymams apie Lietuvos praeigą“. Galbūt į monografiją šie faktai nebuvo įtraukti dėl itin skrupulingo jų apmąstymo. Ir nors straipsnis perspausdintas V. Zaborskaitės knygoje „Tarp istorijos ir dabarties“, tačiau čia taip pat nepateko V. Antonovičiaus ir Maironio lyginamosios citatos, buvo išbrauktos ir redaguotos dar kelios vietos. Todėl pirminis straipsnis gali būti įdomus atidžiau tyrinėjantiems Maironio istorijos sampratą ar jo „Apsakymus apie Lietuvos praeigą“.

Kai V. Zaborskaitė išleido monografiją, rengti Maironio jubiliejus buvo sudėtinga dėl istorinių aplinkybių. Prisimindama savo aspirantūros metus, kurie prasidėjo 1947-aisiais, profesorė pasakoja, kaip Kostas Korsakas neleido jai gintis disertacijos apie Maironį, nes darbas neva esąs labai blogas. Tad jos Maironio tyrinėjimai ilgai neturėjo galimybių pasirodyti viešumoje (išskyrus straipsnį apie Kijevo istorikus). Vis dėlto 1968 m., susiklosčius palankioms aplinkybėms, monografija „Maironis“ buvo publikuota. V. Zaborskaitė prisimena didžiulį visuomenės susidomėjimą šia knyga, nes,

pasak jos, „iš dalies tai buvo Maironio išėjimas į viešumą“ (7).

Tuo metu buvo sudėtinga publikuoti net ir straipsnius, skirtus Maironiui. Nors 1962 m. V. Zaborskaitė parašė tokį straipsnį, tačiau nei 105-osioms, nei 110-osioms Maironio gimimo metinėms straipsnių šia tema rankraštyne neaptikta. 1977 m. jau pasirodo jos straipsnis apie Maironį, skirtas Lietuviškajai tarybinei enciklopedijai, bet jo apimtis tesiekia vos 3 mašinarščio lapus. Galima numanyti, kad autorei teko paklusti sovietinės ideologijos suvaržymams. Tokiu kukliu poeto pristatymu enciklopedijoje buvo siekiama sumenkinti jo reikšmę lietuvių literatūrai ir kultūrai.

Didysis jubiliejinių renginių lūžis įvyksta 1982 m., minint Maironio 120-ąsias gimimo metines. V. Zaborskaitė viename interviu atskleidžia nelengvas šio minėjimo sąlygas, prisimena valdžios bandymus jį sustabdyti. Šiam renginiui reiškėjo aukščiausios valdžios leidimo, tačiau jis „nebuvo duotas. Buvo planuota paminėti Raseiniuose, gimtinėje, bet ten kaip tyčia užėjo neva galvijų maras, kažkokia kanopų liga, buvo užblokuoti visi įvažiavimai. Tada minėjimas įvyko Ariogaloje“ (8). Jau nepriklausomybės laikais, minint 130-ąsias Maironio gimimo metines, autorė paaiškina, kad dėl sovietinės cenzūros jos tyrinėjimai buvo sutelkti į gamtinę Maironio poeziją, nes apie kitus jo kūrybos aspektus nebuvo galima viešai kalbėti. Todėl nemažą 1982 m. jubiliejinės kalbos dalį sudarė gamtiškojo Maironio kūrybos aspekto aptarimas.

Tais pačiais 1982 m. pasirodo V. Zaborskaitės straipsnis „Maironio gamta“ – jubiliejinės kalbos pagrindu parašytas tekstas. Jame esama įžvalgų, kurios nebuvo perkeltos į monografiją. Šį tekstą galėtume laikyti intuityvia Maironio topografijos literatūroje paieška. Autorės kalba paprasta, aiški, lengvai suprantama ir literatūrologinės terminijos nežinantiems skaitytojams. Toks tekstas šiandiniame akademiname kontekste gali pasirodyti per daug paprastas, tiesus, netgi primityvus, nes jame nėra nė vieno „izmo“. Dažno literatūros topografiją tyrinėjančio šiuolaikinio literatūrologo kalba būna sunki ir taip perkrauta terminais, kad, norint visa tai perprasti, tarptautinių žodžių žodyno kartais neužtenka. V. Zaborskaitės straipsnis kaip tik žavi paprastumu, bet jokių būdu ne prastumu.

Galbūt panašiai skaitome ir Maironio kūrybą: ne vienam net lituanistiką studijuojančiam šiandien ji atrodo pernelyg paprasta, o tai laikoma trūkumu. V. Zaborskaitės žodžiai, ištarti Ariogaloje 120-ojo Maironio jubiliejaus proga, turbūt dar aktualesni šiandien: „Prie Maironio kūrybos ateiname kaip prie šaltinio. Iš pradžių jo vanduo gali pasirodyti be skonio, pernelyg prėskas prie aštresnių, rafinuotesnių gėrimų pripratusiam gomuriui. Bet šie gėrimai atsibosta ir tada įvertiname tyrą, skaidrų šaltinio vandenį, suprantame, kad niekas taip neatgaivina, nenumalšina troškulio, kaip jo gryna, skaidri versmė. Buvo laikas, kai auganti lietuvių poezija griežtai nusigrėžė nuo Maironio – tai buvo neišvengiamos, gyvos, dinamiškos literatūros žingsnis. Be kita ko, tada buvo sakoma, kad Maironio poezija esanti pernelyg elementari, t. y. pernelyg nesudėtinga, aiški, paprasta – tokia ji atrodė jaunesnėms kartoms, siekusioms komplikotumo ir rafinerijos, kurių patirtį privalės perimti šiuolaikinė literatūra. Bet elementari reiškia ir ką kitą – pirmą pradė, susiliečianti su būties šaknimis, su grynujų esmių sfera. Manau, kad dabarties situacijoje Maironis traukia kontrasto jėga. Jis yra mūsų nostalgija, mūsų pasiilgimas. Jo poezijos taurus paprastumas, skaidrus aiškumas, autentiška dvasinė kaitra ir

dorovinė rimtis yra ar bent gali būti mūsų buvimo atrama, kuri neleidžia nugrimzti, ištirpti, prarasti patiems save. Maironio žodis paliečia mus, jaudina, įtikina, jis sujungia mus su pagrindiniais mūsų istorijos, likimo, gamtos dalykais, su gyvenimo, mirties ir prisikėlimo paslaptimi. Jis iš tikrųjų yra šaltinis, prie kurio grįžtame nuvargę, išsekę, ištroškę ir kuris visada atgaivina, gražina mus prie tikrųjų, amžinųjų vertybių“ (9).

V. Zaborskaitės tekstas apie Maironio gamtą turi bendrą sąlyčio tašką su Brigitos Speičytės straipsniu „Maironio palimpsestas“ (10). B. Speičytė atskleidė kūrybingą Maironio dialogą su tradicija, parodė jo kultūrinio kraštovaizdžio ištakas. V. Zaborskaitė apibrėžė peizažo, gamtos figūrų vietą Maironio poetiniame pasaulyje, akcentuodama kultūrinį kraštovaizdžio aspektą. B. Speičytės (kaip ir daugelio po V. Zaborskaitės rašiusiujų apie Maironį) atliktą tyrimą galėtume laikyti V. Zaborskaitės įžvalgų išplėtojimu. B. Speičytė kai kurias mintis išaugina profesorės įžvalgų dirvoje. Šiuo požiūriu straipsnį „Maironio palimpsestas“ galėtume laikyti straipsnio „Maironio gamta“ palimpsestu. Pavyzdžiui, V. Zaborskaitė tik vienoje vietoje užsimena apie Maironio girių ir miškų sąsajas su Simono Daukanto ir Antano Baranausko tradicija, o B. Speičytė šią mintį pratęsia ir pagilina. V. Zaborskaitė nurodo upių simboliką Maironio kraštovaizdyje, B. Speičytė Maironio upėms skiria dar daugiau dėmesio, atskleidžia mitinių upių porų (Nemunas–Šešupė, Nevėžis–Dubysa) struktūros perėmimą iš Adomo Mickevičiaus (Vilnia–Neris, Neris–Nemunas) poetinės vaizduotės. Abiejų autorių straipsniai skirtingi, plėtoja kitas temas, tačiau kai kuriomis mintimis suartėja. Šį jų susilietimo tašką galėtume nusakyti Viktorijos Daujotytės žodžiais apie Maironio kraštovaizdį: „Lietuva Maironio vaizduotėje yra visa, kurioje ne tik kaip istorija, geografija, bet ir kaip *poetinė topografija*, ženklinamos svarbiosios, šventosios vietos“ (11).

1987 m. profesorė parašė ne vieną straipsnį apie Maironį. Tais metais ji skaitė pranešimą Lietuvių kalbos ir literatūros instituto surengtoje mokslinėje konferencijoje. Maironio jubiliejui skirtoje konferencijoje pranešimus skaitė ir kiti literatūrologai: Vytautas Kubilius, Kęstutis Nastopka, Viktorija Daujotytė ir kt. Visi pranešimai išspausdinti „Literatūros ir kalbos“ XXI tome (1990). Konferencijoje nuskambėjo ir šiandien labai aktualūs V. Zaborskaitės žodžiai: „Maironio poezijos veikiama klostėsi pastaruoju šimtmečiu visa dvasinė lietuvių kultūra. Per tą laiką ne kartą pasikeitė meninis skonis; keitėsi tautos istorinės-socialinės egzistavimo sąlygos; keitėsi gamta, prarasdama savo pirmą pradžią tyrumą; keitėsi pagaliau ir žmogus, tapdamas vis daugiau rafinuotas ir vis mažiau harmoningas, gal ne vienu atveju prarasdamas gilumos ir aukštybių matmenis. O Maironio poezija tebėra orientyras, pastovus atskaitos taškas, kurio negalime išleisti iš akių, jei norime suprasti save, įvertinti savo mokėjimą paklusti pareigai, pajauti atsakomybę, jei norime pažvelgti į savo gyvenimą didžiųjų Tiesos ir Meilės vertybių šviesoje“ (12).

Tais pačiais metais V. Zaborskaitė konstatuoja faktą, kad neturime Maironio bibliografijos. O jau 1990 m. rašomame įvadiniame straipsnyje šiai bibliografijai džiaugiasi jos pasirodymu. 1992 m. profesorė vėl sako kalbą Maironio jubiliejaus proga, prisimena Atgimimo laikus ir akcentuoja Maironio reikšmę to meto Lietuvai. Tarp poeto jubiliejų V. Zaborskaitė pasidžiaugia dar trimis garbingomis sukaktimis, vienaip ar kitaip susijusiomis su Maironio vardu. 1994 m. sako kalbą kompozitoriaus Juozo Naujalio 125-ųjų gimimo metinių minėjime. Pranešimo tema – „Naujalis ir

Maironis“ (13). Profesorė apmąsto jų bičiulystę, kūrybinį bendradarbiavimą. Nors tekstas skirtas J. Naujalio sukaktuvėms, tačiau didesnis dėmesys vis dėlto tenka Maironiui. 1995-aisiais sukako šimtas metų nuo pirmojo „Pavasario balsų“ leidimo. V. Zaborskaitė parašo įžanginį žodį tais metais išleistam Maironio poezijos rinkiniui. 1996 m. ji rašo proginę kalbą socialdemokratų partijos įkūrimo šimtmečio minėjimui. Tekste aptaria socialdemokratinis Julijono Lindės-Dobilo, Jono Biliūno ir Maironio kūrybos aspektus. Rašydama apie Maironį, autorė detalai aptaria Maironio libretą „Kame išganymas“, kuris, anot jos, geriausiai įkūnija socialdemokratinės idėjas.

1997 m. V. Zaborskaitė vėl rašo apie Maironį – tai enciklopedinio pobūdžio straipsnis, tarsi mozaika sudėliotas iš ankstesniųjų jos tekstų. Šįkart jo apimtis siekia ne 3 mašinraščio lapus, kaip prieš dvidešimt metų, o net 33! Maironiui enciklopedijoje skirta vieta liudija, kad ilgametis profesorės darbas – poeto vietos reikšmės lietuvių kultūros istorijoje įtvirtinimas – buvo vaisingas. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne 2002 m. datuojamų profesorės straipsnių apie Maironį nerasta, tačiau tais metais pasirodo jos knyga „Tarp istorijos ir dabarties“. Į šią knygą sudėta daugelis jubiliejų progomis parašytų tekstų. Kai kas naujoje knygoje redaguota, kartais „nuimamas“ proginis ir jubiliejinis patosas.

Ištikima jubiliejinėms tradicijoms profesorė lieka ir 2007 m. Ji dar kartą apžvelgia Maironį istorijoje ir dabartyje (taip pavadindama ir straipsnį), bandydama atsakyti į klausimą, kuo Maironio poezija „tokia galinga, kad nepasiduoda naikinančiai užmaršties galiai“ (14). Sunku dabar atspėti, kokio straipsnio ar pasisakymo būtime sulaukę šiais metais, kai švenčiame ne tik garbingą Maironio 150-ųjų gimimo metinių jubiliejų, bet ir pačios profesorės 90-ąsias gimimo metines. Tačiau galime prisiminti tai, kas jos jau buvo pasakyta ar parašyta, atkreipdami dėmesį ne tik į Maironio unikalumą, bet ir į V. Zaborskaitės įžvalgumą.

Nors profesorei apie Maironį tekdavo rašyti ir kalbėti beveik nuolatos, ji visada sugebėdavo pasakyti ką nors nauja ir pasiūlyti originalių jo kūrybos perskaitymo galimybių, taip įrodydama, kad jos Maironio tyrimai niekada nebuvo nutrūkę. Niekada nebus pamiršti ir Maironio skaitymai, tik jie bus vis kitokie. V. Zaborskaitė tai aiškiai įvardijo: „Kiekvienam laikui savas poeto suvokimas. Galimybės neribotos ir nenuspėjamos. Jis galėtų skleisti kaip žmogaus egzistencijos universaliųjų atžvilgių įvardijimas: Maironio meilės lyrika; vienišumo ir buvimo drauge įtampa jo poetinėse vizijose; džiaugsmo, palaimos ir nusivylimo motyvai jo eilėraščiuose. Galėtų skverbti į daugybę poetinės raiškos dalykų – Maironio talentas gilus ir stiprus, todėl jo eilėraščiai yra puikus objektas interpretacijoms, kad ir kokiais metodais būtų naudojamosi. O galėtų būti paprasčiausias įsiskaitymas, įsiklausymas į Maironio tekstus – gal į tuos, kurie rečiau minimi, deklamuojami. Gal rastume kiekvienas sau nežinomąjį Maironį – eilėraščiuose, poemose, dramų monologuose; suvoktume, kad jo žodžio grožis ir įtaiga turi mums iš tikrųjų nenykstančią vertę“ (15).

(1) Zaborskaitė V. V. Mykolaitis-Putinas: tarp laisvės ir būtinybės. – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas (LLTI BR). – Vandos Zaborskaitės fondas. – F. 117-201. – L. 18.

-
- (2) Zaborskaitė V. Akrostichas. - LLTI BR. - F. 117-35.
- (3) Zaborskaitė V. Apie kalbą, tautą, patriotizmą. - LLTI BR. - F. 117-76. - L. 9.
- (4) Zaborskaitė V. Maironis istorijoje ir dabartyje. - LLTI BR. - F. 117-117. - L. 4.
- (5) Zaborskaitė V. Istorija, kultūra, žmogus Maironio poezijoje. - LLTI BR. - F. 117-64. - L. 1.
- (6) Zaborskaitė V. Kijevo istorikai ir Maironio „Apsakymai apie Lietuvos praeigą“. - LLTI BR. - F. 117-6.
- (7) Profesorė Vanda Zaborskaitė: apie tai, kas sakoma, kai galima tylėti. Kalbino Brigita Speičytė // Literatūra. - 36 (1). - Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998. - P. 13.
- (8) Ten pat. - P. 14.
- (9) Zaborskaitė V. Tikėjimo ir vilties poezija. - LLTI BR. - F. 117-160. - L. 1, 2, 11.
- (10) Speičytė B. Maironio palimpsestas // Metai. - 2008. - Nr. 3. - P. 75-88.
- (11) Dujotytė V. Maironio skaitymo fragmentai // Metai. - 2012. - Nr. 7. - P. 72.
- (12) Zaborskaitė V. Istorija, kultūra, žmogus Maironio poezijoje. - LLTI BR. - F. 117-64. - L. 5.
- (13) Zaborskaitė V. Naujalis ir Maironis: J. Naujalis 125-osioms gimimo sukaktuvėms. - LLTI BR. - F. 117-195.
- (14) Zaborskaitė V. Maironis istorijoje ir dabartyje. - LLTI BR. - F. 117-117. - L. 1.
- (15) Zaborskaitė V. ...paėmęs aukso lyrą... - LLTI BR. - F. 117-80. - L. 5.